

Hjalti Jón Sveinsson og Rúnar Sigbórsson

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“ Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni um framhaldsskólapróf af stuttri starfsnámsbraut

► Um höfunda ► Efnisorð

Í þessari grein er fjallað um tilraunaverkefni sem miðaði að því að koma á fót stuttri starfsnámsbraut innan Almennrar brautar við Verkmenntaskólann á Akureyri (VMA) skólaárin 2011–2012 og 2012–2013. Markmið greinarinnar er að lýsa tilraunaverkefninu og greina frá reynslunni af því frá sjónarhóli nemendanna sem tóku þátt í því fyrstu tvö árin, reynslu þriggja starfsmanna skólans af verkefninu og mati þeirra á því að hvaða marki það kom til móts við þarfir nemendanna. Starfsnámsbrautin er liður í viðleitni VMA til að ná til nemenda í brotthvarfshættu með nýju og óhefðbundnu námsúrræði. Markmið starfsnámsbrautarinnar er að bjóða nemendum fræðslu um atvinnulífið og búa þá undir frekari þátttöku á vinnumarkaði að loknu framhaldsskólaprófi. Sjö nemendur af tólf sem hófu starfsnámið haustið 2011 luku námi á vorönn 2012 og höfðu staðfest skólavist á næsta hausti. Af sex manna hópi sem innritaðist á starfsnámsbrautina haustið 2012 höfðu fimm lokið því námi sem þeir voru skráðir í og staðfest skólavist ári síðar. Í viðtölum sem tekin voru við nemendurna sem tóku þátt í náminu og dagbókum frá nokkrum þeirra kom fram að þeir voru allir ánægðir með námið og töldu það hafa verið gagnlegt enda þótt þeir væru enn óráðnir um framtíð sína að öðru leyti en því að ætla að halda áfram námi við VMA. Starf þeirra á vinnustöðunum gekk í öllum tilvikum vel. Kennslustjórum Almennu brautarinnar og umsjónarkennara námsins bar saman um að það hefðu verið vonbrigði að fimm nemendur hurfu frá náminu fyrra árið. Engu að síður er það niðurstaða rannsóknarinnar að starfsnámið hafi sannað gildi sitt fyrir þá nemendur sem luku skólaárinu og að þeir hefðu að öllum líkindum hætt í skólanum að loknu fyrsta námsári ef þeir hefðu ekki átt kost á þessu úrræði.

“Each term they complete is a victory for each and every one”: A development project to establish an upper secondary diploma after completing a short, workplace-based educational programme

► **About the authors** ► **Key words**

Context

In Iceland there are long standing concerns about high dropout rates from upper secondary schools. According to new information from Statistics Iceland, only 44% of students who started secondary schools in 2003 graduated within the normal four years of study, while the average rate within OECD was 68%. Two years on the OECD average had risen to 81% but was 58% in Iceland, the lowest of 11 countries with comparable statistics (Hagstofa Íslands, 2012a, 2102b).

Lög um framhaldsskóla (The Upper Secondary Act, nr. 92/2008) entitles students access to schooling until the age of 18. Upper secondary schools are also authorised to establish short, workplace-based programmes and grant students an upper secondary diploma when they have completed 52 credits of the 140 credits required for the matriculation exam. In many European countries, such as Germany, Switzerland, Austria, Norway and Sweden, there is a rich tradition for vocational education with a strong connection with workplaces, and many of those countries are pursuing such educational programmes as a means of preventing dropout (European Commission, Education and Training, 2012a, 2012b; European Parliament, 2009; Hoffman, 2011; Kunnskapsdepartementet, 2009.)

The study

Akureyri Comprehensive College (VMA) has for a number of years offered a programme of study within its Department of General Studies (DGS) for students without the required prerequisites. Even though this programme has been successful for some students, it does not seem to have met the needs of the students that are most at risk of dropping out of school. In an attempt to improve provisions for students who are thought to be unlikely to graduate without special measures to meet their needs, the school has responded to new opportunities opened in the Upper Secondary Act of 2008 to grant students an upper secondary diploma after having completed 52 credits and engaged in a workplace-based programme of study aimed at these students.

The aim of the current study was to investigate the progress and outcomes of a development project that commenced in the school year 2011–2012 and continued in the school year 2012–2013. Twelve and six students in each year respectively were offered to participate in a workplace-based programme aimed at enabling them to complete the 52 credits, required for the upper secondary diploma, in two years. The main emphasis was on the views and experiences of the participating students (cf. Fielding, 2006; Fletcher, 2005) and three teachers who led the development project. To this end, group interviews were conducted with each group of students in the beginning of the school year, followed by individual semi-structured interviews in the middle of the spring term. The interviews were supplemented by an analysis of the students’ diaries. In-depth interviews were also conducted with the head of the DGS, who was in charge in the school year 2011–2012, a new head appointed for the school year 2012–2013, and the teacher in charge of the workplace programme in both years.

Findings and discussion

When the individual interviews with the students in the first year were conducted in the middle of the spring term, five students had dropped out, but the remaining seven had all confirmed their enrolment for the coming school year of 2012–2013. In the second year, all six students who had entered the programme in the preceding autumn term were still active. The high dropout rate in the first year was disappointing but all students in both years who finished the two terms commended the workplace programme, and thought that its mixture of work placement and in-school studies had suited them well. However, despite their

determination to stay in the school for the coming school year, they had no clear plans for the kind of vocation they would like to pursue. All of them had attended both their work training and in-school studies regularly; they were generally happy with their workplace training and the content and organisation of the in-school studies, and maintained that they had acquired new and useful knowledge and skills. The heads of the DGS and the teacher in charge also maintained that despite the disappointing dropout of five students from the programme in the first year, the remaining students had gained from it and were unlikely to have stayed in school in the traditional DGS programme, let alone decided to enroll for another year. However, they pointed out that it would be a challenge for the school to find suitable future learning opportunities for these students, and there were limits as to how far the school would be able to reach, e.g. in terms of funding and other resources, to fulfil their individual needs. Even though the small-scale nature of the current study makes generalisations difficult, the study nevertheless does seem to indicate that schools such as VMA have the potential to establish programmes that meet students' needs and work against their dropping out. After all, despite the disappointing dropout of five students from the first year programme, to a large extent the programme did meet the needs of those who remained. This should encourage VMA and other similar schools to maintain momentum in developing programmes of study that enable students to leave schools as “winners”.

Inngangur

Töluverð umræða hefur verið að undanfögnu um brotthvarf úr íslenskum framhaldsskólum og mennta- og menningarmálaráðuneytið hefur meðal annars beitt sér fyrir aðgerðum til að draga úr því (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2013). Samkvæmt gögnum frá OECD er brotthvarf hér á landi meira en gerist í flestum löndum sem við berum okkur saman við (OECD, 2012) og það hlýtur að vekja spurningar um hvað skólar geti gert betur til þess að draga úr brotthvarfi, ekki síst þeirra nemenda sem standa illa að vígi að loknum grunnskóla. Samkvæmt innlendum og erlendum rannsóknum geta ýmsir þættir sem skólinn hefur ekki á valdi sínu haft áhrif á brotthvarf nemenda frá námi. Meðal þeirra má nefna félagslegar aðstæður og efnahag nemenda, áhrif jafningjahóps og það hvers konar viðtökur nemendur með starfsnám fá á vinnumarkaði (Jón Torfi Jónasson og Kristjana Stella Blöndal, 2002; OECD, 2012). Hins vegar verður ekki fram hjá því litið að margir þættir sem hafa áhrif á brotthvarf eru á valdi skóla. Það gildir meðal annars um skil milli skólastiga (Hjalti Jón Sveinsson og Rúnar Sigbórsson, 2012b), skipulag námskrár og námsbrauta (OECD, 2012), starfsþróun og hæfni kennara og hæfni skóla til að meta einstaklingsbundnar þarfir nemenda og bregðast við þeim á viðeigandi hátt (Ainscow og Miles, 2008; Evrópumíðstöðin fyrir þróun sérkennslu, 2009; OECD, 2012).

Verkmenntaskólinn á Akureyri (VMA) er engin undantekning frá íslenskum framhaldsskólum hvað varðar brotthvarf, ekki síst af Almennri braut skólans. Á þeirri námsbraut eru þeir nýnemar sem ekki hafa náð nægilega góðum árangri í grunnskóla til þess að komast inn á aðrar brautir skólans og þurfa því að fara í sérstaka undirbúningsáfangu í tilteknum greinum, einni eða fleirum, áður en lengra er haldið. Samkvæmt rannsókn Hjalta Jóns Sveinssonar (Hjalti Jón Sveinsson og Börkur Hansen, 2010) leiddi skoðun á námsferlum nemenda í VMA í ljós að brotthvarf af Almennri braut var um 60%. Það kom á óvart hversu stórt hlutfall var um að ræða og hversu illa nemendum almennu brautarinnar gengur að fóta sig í bóklegum kjarnaáföngum þrátt fyrir ýmsar aðgerðir skólans til að auðvelda þeim það. Í framangreindri rannsókn Hjalta Jóns Sveinssonar kemur fram að stjórnendur VMA töldu „lítið sjálfstraust, brotna sjálfsmynd og lítinn áhuga á frekara námi“ einkenna marga þessara nemenda við upphaf veru sinnar í VMA (Hjalti Jón Sveinsson og Börkur Hansen, 2010, bls. 105). Það var einnig niðurstaða rannsóknar Hjalta Jóns að

þrátt fyrir margvíslega viðleitni skólans til að koma til móts við þarfir þessara nemenda hafi ekki tekist að þróa úrræði sem henta þeim öllum.

Í þessari grein er sagt frá tilraunaverkefni sem beindist að því að að þróa starfsnámsbraut í framhaldi af Almennri braut í því skyni að búa nemendur hennar undir að brautskrást með framhaldsskólapróf, jafnvel 18 ára gamlir, og fara út á vinnumarkaðinn. Verkefnið varð meðal annars til í ljósi framangreindar reynslu af stöðu og námsgengi nemenda á Almennri braut í VMA og hugmynda nýrra laga um framhaldsskóla (nr. 92/2008) um framhaldsskólapróf er gefa færi á að þróa stuttar námsbrautir sem búa nemendur í brotthvarfshættu undir að brautskrást með slíkt próf. Markmiðið var að nemendur gætu brautskráðst með framhaldsskólapróf þar sem vinnustaðapjálfunin gæfi þeim fullgildar einingar sem gætu aukið líkurnar á því að þeir næðu 52 einingum, sem yrði lágmarkið til þess að brautskrást, auk þess sem þeir héldust í skólanum til 18 ára aldurs. Einnig var gert ráð fyrir því að nemendur yrðu betur búnir undir það en ella að halda út á vinnu- markaðinn, hefðu jafnvel ferilmöppu með sér í farteskinu sem gæti hjálpað þeim að fá vinnu. Jafnframt var gert ráð fyrir því að einhverjir fengju áhuga og hvatningu til þess að halda áfram í skólanum. Ef sú yrði raunin yrði nauðsynlegt að skipuleggja einstaklings- námskrár í samráði við hvern og einn. Annars vegar þyrfti þá að hafa í huga hvort nem- andi hefði faglegar forsendur til þess að halda áfram í bóklegum greinum og hins vegar hvort nemendum stæðu til boða verklegir áfangar sem nýst gætu þeim í fyrrgreindum tilgangi eða leiddu þá áfram til frekara náms.

Undirbúningur hófst á vorönn 2011. Þróuð var ný námsbraut (hér eftir nefnt ATF-náms- brautin) þar sem tveir áfangar voru burðarásinn; *Atvinnufræði ATF195* á haustönn og *Atvinnufræði ATF295* á vorönn. Áfangarnir höfðu að markmiði að nemendur fengju fræðslu um atvinnulífið og væru búnir undir þátttöku í því á margvíslegan hátt. Í seinni áfanganum (*ATF295*) fengu nemendur þjálfun á vinnustöðum sem skólinn gerði sér- stakan samning við að undangenginni áhugakönnun meðal nemenda á brautinni. Jafn- framt stunduðu nemendur nám í bóklegum grunnáföngum í samráði við námsrágjafa að því marki sem talið var henta hverjum og einum. Nemendur áttu þess kost að ljúka námsbrautinni með VMA-skírteini að loknum 52 námseiningum. Það var von stjórnenda að með heildstæðu úrræði á borð ATF-brautina við væri hægt að halda betur utan um hópinn og koma í veg fyrir að nemendur hyrfu frá námi.

ATF-námsbrautinni var ýtt úr vör skólaárið 2011–2012. Sérstakur kennari var fenginn til að annast undirbúningsáfangann á haustönn 2011, skipuleggja vinnustaðanámið á vor- önn 2012 og fylgja því eftir. Valdir voru 12 þátttakendur af Almennri braut, sem höfðu námsferil sem að mati umsjónarkennara þeirra benti til að þeir myndu hætta í skólanum ef ekki kæmi eitthvað til og þeim boðið að taka þátt í vinnustaðanáminu. Í ljósi reynsl- unnar af vinnustaðanáminu skólaárið 2011–2012 var síðan afráðið að bjóða upp á það að nýju árið eftir, 2012–2013, með sama sniði og undir umsjón sama kennara og skólaárið á undan.

Það styrkti þá starfsmenn skólans sem héldu utan um ATF-námsbrautina að geta jafn- framt fylgst með og tekið þátt í umfangsmiklu Leonardo-verkefni sem VMA stýrði og var í samstarfi við skóla og skólatengdar stofnanir í sex Evrópulöndum: Englandi, Finnlandi, Frakklandi, Hollandi, Noregi og Wales (Workmentor, 2013). Þessu verkefni lauk í árslok 2013 en það fólst í að þróa leiðir til þess að tryggja og styrkja samband nemenda í starfs- þjálfun og starfsnámi við einhvern á vinnustaðnum. Hugmyndin er sú að í hverju fyrirtæki sem tekur nemendur í þjálfun eða nám sé fulltrúi fyrirtækisins sem kallaður er starfsfóstri (e. *WorkMentor*). Starfsfóstranum er ætlað að tryggja að vel sé tekið á móti nemanum, hann leiddur áfram og honum kennd vinnubrögð og hjálpað að setja sig inn í aðstæður og menningu vinnustaðarins. Ýmist er gert ráð fyrir því að nemandinn dvelji á vinnustaðnum

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“: Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni ...

til kynningar ellegar að starfsfóstrinn skili honum sem fullnuma og þjálfuðum starfsmanni til þess að takast á við þau verkefni sem honum eru falin. Verkefninu lauk meðal annars með því að gefnar voru út leiðbeiningar fyrir fyrirtæki og haldin námskeið fyrir væntanlega starfsfóstra. Í öllum samstarfslöndunum er verið að vinna með mismunandi hópa nemenda og finna viðeigandi úrræði. Það eru því margar hliðstæður milli verkefnanna sem skipuleggjendur ATF-námsbrautarinnar gátu lært af.

Það var frá upphafi ætlun stjórnenda í VMA að fylgjast grannt með ATF-námsbrautinni fyrsta árið og taka ákvörðun um framhald hennar á grundvelli þess hvernig til tækist. Matið tók til margra þátta í skipulagi skólans og námsgengi nemenda. Sérstök áhersla var lögð á að leita eftir sjónarmiðum nemenda sjálfra um reynslu þeirra af námsleiðinni enda má víða sjá áherslu á að hlusta eftir röddum nemenda og hafa þá með í ráðum við þróun skólastarfs (sjá. t.d. Fielding, 2006; Fletcher, 2005). Í þessari grein er tilraunaverkefninu um ATF-námsbrautina í VMA skólaárin 2011–2012 og 2012–2013 lýst í stórum dráttum. Meginmarkmið hennar er að greina frá framvindu verkefnisins og reynslunni af því frá sjónarhóli nemenda sem tóku þátt í henni tvö fyrstu skólaárin. Einnig er leitað eftir reynslu þriggja starfsmanna skólans sem unnu náíð með nemendunum og mati þeirra á því að hvaða marki verkefnið kom til móts við þarfir nemendanna.

Í næstu köflum greinarinnar er fjallað um baksvið rannsóknarinnar. Fyrst eru kynnt lauslega nokkur lykilhugtök sem við höfum notað í fyrri greinum okkar um brotthvarf og námsgengi nemenda í framhaldsskóla (Hjalti Jón Sveinsson og Rúnar Sigþórsson, 2012a, 2012b), einkum námsáhugi, trú á eigin getu og nám án aðgreiningar. Þá er rætt um ný tækifæri til stuttra námsbrauta og starfsnáms sem felast í lögum um framhaldsskóla frá 2008 (*Lög um framhaldsskóla nr. 92/2008*) og loks er gerð grein fyrir starfsnámi og aðgerðum til að sporna við brotthvarfi í nokkrum löndum Evrópu. Því næst eru greint frá niðurstöðum rannsóknarinnar og þær ræddar.

Að finna öllum nám við hæfi

Samkvæmt upplýsingum frá Hagstofu Íslands (Hagstofa Íslands, 2012b) höfðu 44% nýnema á framhaldsskólastigi á Íslandi árið 2003 brautskráðst á réttum tíma, innan fjögurra ára frá upphafi náms. Á sama tíma höfðu að meðaltali 68% nýnema á framhaldsskólastigi í ríkjum Efnahags- og framfarastofnunar Evrópu (OECD) brautskráðst á réttum tíma. Tveimur árum eftir að námi átti að vera lokið hafði hlutfall brautskráðra hækkað í 81% að meðaltali en var þá 58% á Íslandi og það lægsta í þeim 11 OECD-ríkjum sem höfðu samanburðarhæfar tölur. Rétt er þó að hafa í huga að framhaldsskólanám er mislangt í OECD-ríkjunum. Algengt er að það sé 3 ár, en í sumum löndum er það 2 ár, í öðrum 4 ár eins og á Íslandi. Þar af leiðandi eru nemendur á Íslandi eldri en í flestum öðrum OECD-löndum þegar þeir ljúka framhaldsskóla á réttum tíma. Samkvæmt sömu heimild (Hagstofa Íslands, 2012b) er algengara í OECD-löndunum að nemendur ljúki almennu bóknaði á réttum tíma en starfsnámi. Þannig luku 76% nemenda á bóknámsbrautum námi sínu á tilskildum tíma í OECD-löndunum en 55% nemenda á starfsnámsbrautum. Á Íslandi er aftur á móti svo til enginn munur á milli hlutfalls nemenda í bóknámi og starfsnámi sem ljúka námi á réttum tíma.

Rannsóknir hafa sýnt að ein af ástæðum þess að nemendur hætta námi í framhaldsskóla er lítil trú þeirra á eigin getu, skortur á áhuga og erfitt námsgengi (Hjalti Jón Sveinsson og Börkur Hansen, 2010). Bandura (1997) skilgreinir trú á eigin getu sem sannfæringu einstaklinga um eigin möguleika eða dug til að ná árangri í tilteknum viðfangsefnum. Þessi trú vísar til þess hvernig einstaklingarnir sjá möguleika sína á aðgerðum sem þarf til að ná skilgreindum árangri í tilteknu samhengi. Hugtakið vísar bæði til þess hvernig einstaklingarnir meta eigin möguleika og athafna þeirra í samræmi við það. Mikil trú á eigin getu eykur líkur á árangri og vellíðan. Hún eflir innri áhuga og hvetur einstaklinga til að takast á

við krefjandi viðfangsefni af þrautseigju og taka mótlæti með jafnaðargeði. Þeir sem hafa litla trú á eigin getu forðast aftur á móti krefjandi viðfangsefni og þeim hættir til að leggja fljótt árar í bát þegar þeir mæta erfiðleikum. Þessa einstaklinga skortir þrautseigju til að fylgja eftir markmiðum sínum, það þarf lítið til að slá þá út af laginu og þeir eru lengi að jafna sig eftir áföll og ósigra.

Bandura (1997) heldur því fram að áhugahvöt mannsins sé fyrst og fremst drifin áfram af vitsmunalífi hans (e. *cognitively generated*) og þar með nátengd trú þeirra á eigin getu. Bresku fræðimennirnir Harlen og Deakin Crick ganga út frá sömu sýn á námsáhuga og skilgreina hann þannig að hann feli fyrst og fremst í sér viljann til að læra; það sem hver einstaklingur er tilbúinn til að leggja á sig og það sem virkjar varanlega áhugahvöt hans sem námsmanns og verður þar með drifkraftur náms. Samkvæmt niðurstöðum safngreiningar (e. *meta-analysis*) Harlen og Deakin-Crick (2003) á fjölda rannsókna sem snertu tengsl námsmats og námsáhuga er áhuginn háður ýmsum forsendum sem bæði eru innan og utan áhrifsviðs skóla. Meðal þess sem skólar hafa fulla stjórn á eru gæði námskrár, fjölbreytni námsframboðs og tenging þess við áhugasvið nemenda, hæfni kennara, skólamenning og námsmat. Meðal skilyrða sem skólinn hefur takmarkaða stjórn á eru stuðningur heimila, félagamenning, sjálfsagi og fleiri persónulegir eiginleikar nemenda enda þótt slík skilyrði séu einnig að ýmsu leyti komin undir starfsemi skólans. Þannig getur samstarf skóla við heimili nemenda haft áhrif á stuðning við nemendur heima fyrir og menning skóla haft áhrif á námsmenningu og námshæfni nemenda.

Einstaklingsmiðun og nám án aðgreiningar hefur verið til rannsókna og umræðu um árabíl bæði hér á landi og nágrannalöndum okkar (Ainscow og Miles, 2008). Nám án aðgreiningar er einnig til umræðu í skýrslu Evrópumíðstöðvarinnar fyrir þróun sérkennslu (e. *European Agency for Special Needs and Inclusive Education*) (2009), sem í íslenskrí þýðingu ber heitið *Lykilatriði sem stuðla að gæðum náms án aðgreiningar: Tilmæli til stefnumótandi aðila*. Þar segir meðal annars að ekki verði komið í veg fyrir brotthvarf nemenda nema tryggt sé að komið sé á móts við alla nemendur. Í sumum tilvikum verði það aðeins gert með því að námsáfangar, námsgreinar og námsúrræði séu sérstaklega sniðin fyrir þá nemendur sem eiga í erfiðleikum; að þróaðar verði einstaklingsmiðaðar námsaðferðir fyrir alla nemendur, þar sem hver og einn ákveði, skrái og endurmeti eigin námsmarkmið í samráði við kennara og aðstandendur og fái aðstoð við að skipuleggja nám sitt á eigin forsendum þannig að hann geti sjálfur ráðið einhverju um það

Ný lög – ný tækifæri

Í framhaldsskólalögunum frá 2008 (*Lög um framhaldsskóla nr. 92/2008*) er að finna ýmsar nýjungar sem gætu veitt skólum fleiri tækifæri en áður til að koma til móts við nemendur. Einnig er í lögunum lögð áhersla á að nemendur geti stundað nám að minnsta kosti til 18 ára aldurs með ákvæði um það sem kallað hefur verið fræðsluskylda. Þá er gert ráð fyrir því að eftir tveggja ára nám eigi nemendur kost á að brautskrást með framhaldsskólapróf. Réttur nemenda til náms er með þeim fyrirvara að þeir lúti reglum skólans um hvaðeina er varðar nám þeirra, eins og um ástundun og mætingar. Ákvæðið um fræðsluskyldu virðist hafa verið sett inn í lögin til að leggja áherslu á það við skólana að þeir geri það sem í þeirra valdi stendur til þess að nemendur stundi nám að minnsta kosti í tvö ár. Ákvæðið um framhaldsskólapróf virðist einnig sett inn til þess að gefa þeim nemendum sem orðnir eru 18 ára færi á að brautskrást formlega þó svo að þeir hafi jafnvel ekki lokið áður skilgreindri námsbraut. Þetta hefur ekki verið skilgreint nánar af hálfu mennta- og menningarmálaráðuneytisins með reglugerð og því hefur þróun brauta er lokið gæti með framhaldsskólaprófi verið í höndum skólanna (*Lög um framhaldsskóla nr. 92/2008*). Framhaldsskólapróf er útskýrt nánar í kafla 8.1 í *Aðalnámskrá framhaldsskóla* en þar segir:

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“: Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni ...

Framhaldsskólalögin er ætlað að koma til móts við þá áherslu að nemendur njóti fræðsluskyldu til 18 ára aldurs og að framhaldsskólarnir bjóði upp á menntun sem henti þörfum hvers og eins. Einnig er því ætlað að koma til móts við þarfir nemenda sem ekki hyggja á önnur námslok. Þannig getur skóli hvort sem er tengt framhaldsskólalögin við lok skilgreindrar námsbrautar eða tengt það annarri þátttöku nemandans í skólanum sem sniðin er að einstaklingsbundnum þörfum hans. Þó skulu lokamarkmið námsins í öllum tilvikum vera skýr. (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011, bls. 47)

Önnur nýjung sem birtist í *Aðalnámskrá framhaldsskóla* árið 2011 er skilgreiningin á starfsnámi sem er orðin víðtækari en áður var. Þar segir:

Starfsnám fer yfirleitt bæði fram í skóla og á vinnustað. Stór þáttur námsins felur í sér að nemendur þjálfast í að beita mismunandi aðferðum og verklagi. Þjálfunin fer annars vegar fram í verklegu sérnámi skóla undir leiðsögn kennara og hins vegar í vinnustaðanámi eða starfsþjálfun á vinnustað.

Um starfsnám á vinnustað eru ýmist notuð hugtökin vinnustaðanám eða starfsþjálfun. Hér er gengið út frá því að í vinnustaðanámi séu alla jafna gerðar meiri kröfur um markvissa, skipulagða fræðslu, leiðsögn og eftirlit en þegar um starfsþjálfun er að ræða. Í starfsþjálfun er lögð áhersla á að nemandinn fái tækifæri til að þjálf frekar verkþætti og verkferla sem hann hefur þegar fengið kennslu í. Það er því gert ráð fyrir að hann geti sýnt meiri ábyrgð og sjálfstæði í vinnubrögðum en þegar um vinnustaðanám er að ræða. (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011, bls. 29)

Hinar hefðbundnu starfsnámsbrautir hafa jafnan verið skipulagðar til þriggja eða fjögurra ára. Gert hefur verið ráð fyrir því að nemendur hafi tileinkað sér umtalsverða fagþekkingu á sínu sviði þegar þeir hafa lokið námi. Stuttar starfsnámsbrautir, sem framhaldsskólum er nú heimilt að þróa, ná ekki því markmiði. Í tilraunaskyni hefur nú í nokkrum skólum verið boðið upp á námsleið þar sem um er að ræða styttra nám sem veitir nemendum ekki starfsréttindi en ákveðna sérhæfingu eigi að síður og um leið tækifæri á vinnumarkaðinum (sjá t.d. Fjölbrotarskóli Suðurnesja, 2012). Þetta úrræði er ætlað þeim nemendum sem ekki uppfylla kröfur hinnar hefðbundnu námskrár um bóklega kunnáttu og verklega færni. Margir þessara nemenda hafa heldur ekki búið yfir nægilegri þrautseigju til að halda áfram í skóla að loknu fyrsta eða öðru ári. Í stað þess að skipta náminu eins og verið hefur í nánast hrein bókleg og verkleg ár verður nú reynt að skipuleggja námið þannig að þessum tveimur þáttum verði fléttað saman; nemendur séu ákveðna daga á vinnustað og aðra í skólanum. Kröfur verða síðan miðaðar við að nemendur öðlist kunnáttu og færni upp að vissu marki sem miði að því að þegar þeir ljúki þessum áfanga séu þeir betur undir það búnir en ella að takast á við lífið og inna af hendi ýmis störf.

Framhaldsskólalögin frá 2008 (*Lög um framhaldsskóla* nr. 92/2008) gera ráð fyrir að skólar geti skipulagt og komið á nýjum námsbrautum (23. gr.) svo fremi sem námsbrautarlýsingar séu samþykktar af ráðherra en þannig öðlist þær um leið sess í aðalnámskrá. Þá segir í 28. grein að skólarnir skuli bera ábyrgð á að gera sérstakan starfsþjálfunarsamning um vinnustaðanám við vinnustað, samtök eða aðila sem sé hæfur til að veita nemanda tilskilda þjálfun og menntun. Þetta ákvæði undirstrikar þá viðleitni sem fram kemur í lögnum að auka sveigjanleika í námsframboði svo að skólarnir geti komið til móts við sem flesta nemendur. Einnig kemur fram meiri áhersla á starfs- og verknám en í fyrri lögum.

Víða er rík hefð fyrir starfsnámi

Um tveir af hverjum þremur nemendum á framhaldsskólastigi á Íslandi stunda nám á bók-námsbrautum en um þriðjungur er í starfsnámi (Hagstofa Íslands, 2012a). Hlutfall nemenda í starfsnámi hefur lækkað lítillega frá 2011 og hlutfall nemenda í starfsnámi er mun hærra meðal karla en kvenna, eða tæp 39% á móti 28% hjá konum.

Í mörgum Evrópulöndum er þessu öðruvísi farið. Sem dæmi má taka að í Þýskalandi, þar sem rík hefð hefur verið öldum saman fyrir hvers konar starfsnámi eða fagnámi, braut-skráist aðeins um fjórðungur ungmenna með stúdentspróf. Þar af snúa sér 17% síðar að verknámi af einhverju tagi (Schwartz, 2011). Hið sama er upp á teningnum í Sviss. Stærsti hluti þarlendrar ungmenna kys að fara í verknám og samkvæmt könnun sem gerð var meðal 2000 svissneskra nemenda kom í ljós að 42% þeirra sem höfðu náð bestum árangri í PISA-könnun kusu að fara í verknám fremur en bóknám (Bertschy, Cattaneo og Wolter, 2009).

Menntakerfi þessara þjóða byggjast á því að ekki sé aðeins reynt að koma til móts við alla eða sem flesta nemendur með fjölbreyttu námsframboði heldur stefnt að því um leið að tryggja ungmönnum trausta framtíð á vinnumarkaði. Engu að síður sitja allaf einhverjir eftir sem ljúka ekki hinu hefðbundna námi eða fá ekki störf að því loknu. Auk þess getur fjöldi lærlingsstarfa verið háður atvinnuástandi á hverjum tíma (Quintini, Martin og Martin, 2007).

Innan OECD hefur mikið verið fjallað um verknám og starfsþjálfun. Í OECD-ríkjunum er hugtakið „Vocational education and training“ (VET) látið ná yfir hvers konar starfsnám og starfsþjálfun (European Commission, Education and Training, 2012a). Í samanburði milli aðildarlanda OECD kemur fram að lönd þar sem VET-kerfið er sterkt og gamalgróið standa vel að vígi þegar um er að ræða atvinnuþátttöku ungmenna og ungs fólks á aldrinum 18–24 ára (Quintini o.fl., 2007). Ísland er á meðal þeirra landa sem best standa að þessu leyti en á það ber að líta að atvinnuþátttaka ungs fólks hefur löngum verið mikil hér á landi. Á síðustu árum hefur hlutfall fólks á aldrinum 16–24 ára verið á bilinu 15% til 23% allra atvinnulausra. Hæst var það 23% í desember 2008 en frá árslokum 2009 til ársloka 2013 hefur þetta hlutfall verið á bilinu 15% til 18% (Vinnuálastofnun, 2012). Þá er þess að geta að þrír fjórðu þessa unga atvinnulausa fólks hafði aðeins lokið grunnskólanámi (Frank Friðrik Friðriksson hagfræðingur hjá Vinnuálastofnun, tölvupóstur, 1. maí 2012).

Leitað lausna við brotthvarfi

Í flestum Evrópulöndum nær mikill meirihluti nemenda markmiðum skólans og lýkur menntun sinni og fær starf í samræmi við þau. Mörg úrræði eru einnig reynd fyrir þá sem eftir sitja og hafa jafnvel hvorki lokið námi né komist inn á vinnumarkaðinn. Sumstaðar hefur verið brugðið á það ráð að tryggja að nemendur, sem líkur eru á að hætti í námi vegna slaks gengis og lítills áhuga, haldi áfram í skólanum. Er þá gjarnan blandað saman hagnýtum þáttum í skóla og vinustaðanámi eða vinnustaðapjálfun. Meiri áhersla er lögð á hið hagnýta en hið fræðilega og reynt er að hafa námið styttra en á hefðbundnum námsbrautum. Gerðir eru sérstakir samningar við vinnuveitendur í þessu skyni. Þeir geta jafnvel falið í sér styrki eða þóknun, auk þess sem fé er varið til þess að koma á fót sýndarvinnustöðum eða sýndarfyrirtækjum sem líkjast sem mest því sem gerist í raunveruleikanum (Hoffman, 2011; Quintini o.fl., 2007; Schwartz, 2011).

Í Austurríki, Hollandi, Noregi og Nýja-Sjálandi hefur verið komið á svokallaðri „ungmenna-tryggingu“ (e. *youth guarantee*) auk þess sem unnið hefur verið að slíku innan vébanda Evrópusambandsins. Einstaklingum yngri en 25 ára, sem hafa horfið brott úr skóla eða misst vinnuna, er tryggður námssamningur eða nýtt starf innan sex mánaða (European Parliament, 2009; Hoffman, 2011). Í Noregi hefur kerfi af þessu tagi verið í þróun um

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“: Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni ...

nokkurra ára skeið. Árið 2009 ákvað þáverandi ríkisstjórn að ungmenni 21 árs og yngri, sem hvorki voru í skóla né á vinnumarkaði, ættu rétt á þriggja ára gjaldfríu framhaldsskólanámi sem þau þyrftu að ljúka áður en þau næðu 24 ára aldri. Þetta hefur líka verið kallað „réttur til náms“. Menntayfirvöldum í hverju fylki er ætlað að gera áætlun fyrir hvern þann sem þiggur þetta úrræði, bæði hvað varðar nám, atvinnuþátttöku og félagslega aðstoð sé um hana að ræða (Kunnskapsdepartementet, 2009).

Norsk yfirvöld hafa einnig haft áhyggjur af brotthvarfi úr framhaldsskólum. Í rannsókn sem gerð var meðal 9.749 nemenda í suðaustur Noregi á árunum 2002–2007 kom í ljós að af þeim 95% nemenda sem luku skyldunámi og hófu nám í framhaldsskóla haustið 2002 hafði aðeins þriðjungurinn brautskráðst fimm árum síðar (Markussen, Frøseth, Lødding og Sandberg, 2010). Í sömu rannsókn kom jafnframt í ljós að af þeim 50% árgangsins sem valdi sér starfsnám hafði um fjórðungurinn brautskráðst af því sviði, fjórðungur hafði haldið áfram námi að loknu starfsnámi, fjórðungur stundað námið en ekki náð tilskildum árangri og fjórðungur horfið brott frá námi. Þá sýna tölur að brotthvarf úr verk- og starfsnámi í norskum skólum er helmingi meira en almennt gerist í bóknámi.

Ástæður brotthvarfs úr verknámi í Noregi eru taldar margar. Samkvæmt framangreindri rannsókn Markussen og féлага (2010) hefur frammistaða í grunnskóla mesta forspárgildið um það hvort nemendur ljúki námi eða ekki, hvort sem er í bóknámi eða verknámi. Önnur ástæða brotthvarfs, tæknilegs eðlis, er sú að margir nemendur komast ekki á náms-samning í þeirri grein sem þeir hafa mestan áhuga á en þá er algengt að þeir velji sér eitthvað annað eða hætti í skóla (Markussen o.fl., 2010).

Samkvæmt nýlegri sænskri rannsókn mun skýringa á brotthvarfi einnig að leita í því að á níunda áratug síðustu aldar hafi færst í vöxt að koma öllu námi fyrir í fjölbrautarskólum en áður höfðu bóknáms- og verknámsskólar að mestu verið aðskildir (Hall, 2009). Talið er að kröfur í bóknámsgreinum í verknámi hafi aukist í kjölfarið.

Árið 2007 hófst þróunarverkefni við hönnun nýrra stuttra námsbrauta í nokkrum framhaldsskólum í Noregi. Árangurinn var metinn þremur árum síðar. Þá kom í ljós að brotthvarfið reyndist sáralítið og 65% þátttakenda höfðu fengið áhuga á að halda áfram og keppa að því að ljúka fullnaðarnámi á einhverju sviði. Þetta verkefni er enn á tilraunastigi en vonir munu standa til þess að það verði smám saman tekið upp í norskum skólum. Slíkt krefst samvinnu skóla, sveitarfélaga og atvinnulífs og gæti tekið langan tíma að verða almennt að mati sérfræðinga (Markussen o.fl., 2010).

Rannsóknin

Eins og áður segir var markmið þessarar greinar að lýsa tilraunaverkefni sem miðaði að því að koma á stuttri starfsnámsbraut við Verkmenntaskólann á Akureyri skólaárin 2011–2012 og 2012–2013 og greina frá reynslunni af henni frá sjónarhóli nemendanna sem tóku þátt í henni og mati þriggja starfsmanna skólans á því að hvaða marki tókst að koma til móts við þarfir nemendanna.

Rannsóknin var skipulögð sem tilviksrannsókn (e. *case study*). Þróunarverkefnið sem fram fór í VMA skólaárin 2011–2012 og 2012–2013 hafði flest einkenni dæmigerðs tilviks (Cohen, Manion og Morrison, 2007). Þau eru afmörkuð að umfangi og tíma, í þeim felst framvinda eða atburðarás sem rannsókn er beint að ásamt athöfnum og reynslu tiltekinna einstaklinga og hópa og því félagslega samhengi sem móta aðstæður innan tilviksins (Hitchcock og Hughes, 1995). Sá tilgangur rannsóknarinnar að greina frá framvindu verkefnisins og reynslunni af því frá sjónarhóli nemenda og kennara, meta árangurinn frá sjónarhóli kennara og afla þannig upplýsinga, sem nýttust til leiðsagnar við umbætur á verkefninu eða ákvarðanir um framtíð þess, féll vel að þessari skilgreiningu.

Nemendur voru valdir til þátttöku í áfanganum *ATF195* með tilgangsrúttaki (e. *purposive sampling*) en þá eru þátttakendur „handvaldir“ með það fyrir augum að þeir henti markmiði rannsóknar (Cohen o. fl., 2007). Valið fór þannig fram að kennslustjóri á Almennri braut bað umsjónarkennara nýnema um að gefa sér upp nöfn á einstaklingum sem væru farnir að rekast á vegg vegna slaks árangurs í bóklegum greinum og þeir teldu að myndu líklega hætta í skólanum ef ekki kæmi til eitthvert nýtt úrræði. Að höfðu samráði við foreldra var síðan ákveðnum fjölda nemenda boðin þátttaka í ATF-námsbrautinni og þeir skráðir í námsáfangann *Atvinnufræði ATF195* á haustönn og áfangann *ATF295* á vorönn. Þessir nemendur voru 12 við upphaf haustannar 2011 og sex í upphafi haustannar 2012. Í fyrri hópnum voru átta piltar og fjórar stúlkur og í þeim síðari fjórir strákar og tvær stúlkur. Þetta er nálægt því að endurspegla kynjahlutfall nemenda á almennu brautinni. Flestir þátttakenda höfðu verið tvær annir í skólanum og voru að hefja annað námsár þegar þeir tóku þátt í rannsókninni. Þeim hafði vegnað misjafnlega en allir höfðu átt í erfiðleikum með bóklega kjarnaáfanga og vantaði töluvert upp á að hafa náð árangri sem veitti þeim aðgang að öðrum brautum skólans. Margir þeirra áttu einnig við sértæka námsörðugleika og erfiða félagslega stöðu að stríða. Allir nemendurnir voru að mati umsjónarkennara Almennrar brautar við það að hverfa frá námi og tilheyrðu því þeim hópi nemenda sem stjórnendur brautarinnar töldu hafa „lítið sjálfstraust, brotna sjálfmynd og lítinn áhuga á frekara námi“ (Hjalte Jón Sveinsson og Börkur Hansen, 2010, bls. 105).

Á miðri haustönn 2011 og á sama tíma 2012 voru haldnir kynningarfundir með nemendahópnum. Þar var þeim kynnt fyrirhuguð rannsókn og tilgangur hennar og leitað eftir samþykki þeirra fyrir því að taka þátt í henni. Um leið var þeim gerð grein fyrir því að gætt yrði nafnleyndar og trúnaðar við meðferð rannsóknargagnanna. Að því búnu var tekið viðtal við allan hópinn í einu. Þess var gætt eftir fremsta megni að allir svöruðu spurningum sem lutu að því hvernig þátttakendum hefði líðið í grunnskóla, hvernig þeim hefði gengið í námi fyrsta veturinn í VMA, hvað þá langaði til þess að starfa við í framtíðinni og hvort þeir hefðu skoðanir á því hvað þeir vildu læra í skólanum. Þessir fundir tóku um klukkustund og fóru fram almennri í kennslustofu.

Í mars 2012, þegar vorönnin var rúmlega hálfnuð, voru tekin einstaklingsviðtöl við þá sem ennþá voru í námi en þá höfðu fimm nemendur af tólf helst úr lestinni. Tveir piltar luku ekki haustönninni og tveir til viðbótar komu ekki í skólann að loknu jólaaleyfi. Að auki hafði ein stúlkunnar sagt sig úr bóklegum áföngum en ætlaði að halda áfram í *ATF295*. Í mars 2013 var höfð sama skipan á rannsókninni en þá voru allir þeir sex nemendur sem byrjað höfðu í hópnum um haustið ennþá í honum. Í einstaklingsviðtölunum var spurst fyrir um viðhorf nemendanna til verkefnisins, líðan þeirra yfir veturinn og árangur og áhuga í lokin. Viðtölin voru hálf-formgerð (Cohen o. fl., 2007); til hliðsjónar var hafður spurningarammi þar sem búið var að ákveða meginspurningar eða umræðuefni en í viðtölunum voru lagðar fyrir dýpkunarspurningar eftir því sem þurfa þótti. Hvert viðtal tók um 20 mínútur. Fengnar voru stundaskrár nemenda og þeir „sóttir“ í kennslustundir hver fyrir sig eftir að heimild hafði verið fengin hjá viðkomandi kennara. Voru viðtölin síðan tekin í kennslustofum eða öðrum lausum rýmum þar sem unnt var að komast að mestu hjá utanaðkomandi truflunum.

Í rannsókninni voru auk viðtalanna við nemendur notaðar dagbækur sem þeir færðu reglulega meðan á dvöl þeirra á vinnustað stóð og sendu umsjónarkennara ATF-brautarinnar. Í dagbókunum lýstu nemendur reynslu sinni af starfinu á vinnustöðunum.

Kennarar sem tóku þátt í rannsókninni voru einnig valdir með tilgangsrúttaki. Tekið var viðtal við Emilíu Baldursdóttur, kennslustjóra Almennrar brautar, sem jafnframt var umsjónarkennari þátttakenda. Hún hafði umsjón með því hverjir völdust í hópinn og fylgdist grannt með hverjum og einum. Þá aðstoðaði hún nemendur við val á áföngum fyrir næstu

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“: Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni ...

önn og var um leið námsráðgjafi þeirra. Tilgangurinn með því að ræða við Emilíu var að fá mynd af því hvaða nemendur höfðu verið valdir til þátttöku, hvernig hún teldi þeim hafa gengið og hvernig hún sæi fyrir sér framtíð þeirra og verkefnisins. Einnig var tekið viðtal við Ketil Sigurðarson, kennara og umsjónarmann verkefnisins, til að fá skoðanir hans á gangi mála og frammistöðu nemenda sem hann hafði fylgst grannt með, og hvernig hann sæi fyrir sér framtíð verkefnisins. Viðtalið við Emilíu var tekið á skrifstofu hennar í skólanum en við Ketil á heimili rannsakanda.¹ Skólaárið 2012–2013 hafði Harpa Jörundardóttir tekið við kennslustjórninni og var viðtal tekið við hana í skólanum. Vorið 2013 var einnig tekið annað viðtal við Ketil um reynslu hans af síðara ári verkefnisins. Viðtölin voru hljóðrituð og síðan afrituð orðrétt. Því næst voru gögnin greind og flokkuð.

Auk viðtala og dagbóka sem hér hefur verið lýst voru notaðir skráðir námsferlar nemenda úr upplýsingakerfinu *Innu*² til að fylgjast með námsframvindu og árangri þeirra. Gögnin sem niðurstöðurnar eru byggðar á voru því ferns konar og nýttust þannig til margprófunar (sjá Cohen o. fl., 2007) – einkum viðtölin við nemendur og kennara og dagbækur nemendanna – sem styrkir réttmæti niðurstaðnanna.

Niðurstöður

Við greiningu viðtalanna komu fram eftirfarandi þemu sem fjallað er um í niðurstöðukaflanum: 1) Líðan nemendanna í skólanum, viðhorf þeirra til Atvinnufræðiáfanganna og þátttöku í vinnustaðanáminu og væntingar um framtíðina, 2) ástundun og viðhorf til vinnustaðanna og veru á þeim, 3) það sem nemendur höfðu lært, 4) hvernig gekk að skipuleggja nám við hæfi nemendanna. Síðasta þemað er einkum byggt á viðtölunum við kennslustjóra Almennu brautarinnar og umsjónarkennara vinnustaðanámsins.

Niðurstöðurnar eru byggðar jöfnum höndum á gögnum frá nemendahópum beggja skólaáranna (2011–2012 og 2012–2013) og þegar vitnað er til nemenda sjálfra er að jafnaði ekki tilgreint sérstaklega í hvorum hópnum þeir voru.

Líðan, viðhorf og væntingar nemendanna

Það var ekki mikið um svör þegar spurningar voru lagðar fyrir alla þátttakendur í einu á upphafsfundinum haustið 2011 og síðan aftur við nýjan hóp haustið 2013. Nemendur tjáðu sig lítið og svöruðu spurningum aðeins með fáum orðum. Í einstaklingsviðtölunum á vorönn voru þátttakendur opnari.

Á kynningarfundunum með báðum hópunum sögðu þátttakendur að undanskildum tveimur af sex í síðari hópnum að þeim liði vel í skólanum og væru sáttir við það sem þeim væri boðið upp á þó að námsgengið væri ekki alltaf gott. Þegar nemendur voru spurðir nánar út í þennan þátt kom fram að tíu þeirra kváðust eiga í miklum erfiðleikum með stærðfræði, tveir þátttakenda nefndu erfiðleika í íslensku og aðrir tveir í ensku og dönsku. Nemendum bæði árin bar saman um að þeim þætti áfanginn *ATF195* spennandi og hlökkðu til að sjá hvernig hann þróaðist yfir veturinn. Þeir tveir nemendur sem kváðust ekki vera fyllilega sáttir, voru þeirrar skoðunar að þeir vildu vera í „alvöru námi“. Þeim fannst að þeir væru teknir út úr aðalnemendahópnum og settir á „einhvern sér bás“, eins og annar þeirra orðaði það. Þessir piltar vildu helst hætta í náminu en samþykktu þó að prófa að vera í því áfram. Reyndin varð sú að efasemdir þessara pilta hurfu þegar á hólminn var komið. Í viðtölum við þá á vorönninni kom fram að þeir kunnu vel við vinnustaðanámið og höfðu góða reynslu af þeim vinnustöðum þar sem þeir fengu að spreyta

¹ Fyrri höfundur greinarinnar er nefndur rannsakandi hér. Hann tók viðtölin og lagði grunn að greiningu gagna og túlkun en höfundar unnu saman að framsetningu á niðurstöðum, endanlegri túlkun og umræðum í greininni.

² *Inna* er upplýsingakerfi framhaldsskóla þar sem haldið er utan um skipulag náms, skráningu nemenda, námsferil og einkunnir.

sig. Reyndar hafði reynslan af náminu komið þeim skemmtilega á óvart og þeir kváðust hafa tekið ákvörðun um að keppa að því að komast inn á brautir, annar í rafið og hinn á félagsfræðibraut.

Af gögnunum má ráða að allir þátttakendurnir sjö í fyrri hópnum sem eftir stóðu og nemendurnir sex í þeim síðari voru ánægðir með fyrirkomulag ATF-áfangans á vorönninni. Þeim fannst þægilegt að eiga þess kost að vera í vinnunni tvo morgna í viku og í skólanum þess á milli.

Þátttakendur kváðust einnig vera ánægðir með val á vinnustöðum, án tillits til þess hvort þeir sæju þar framtíð sína fólga eða ekki, og allir sjö þátttakendurnir í fyrri hópnum og allir sex í þeim síðari sögðust ákveðnir í að halda áfram í skólanum næsta haust. Þegar hér var komið sögu, síðla í mars í báðum tilvikum, höfðu þeir gengið frá vali áfanga fyrir næstu önn. Þetta höfðu þeir gert í samráði við kennslustjóra sinn og námsráðgjafa.

Athygli vakti að fimm höfðu skráð sig í nýjan áfanga í stærðfræði sem ætlaður er nemendum sem hafa ítrekað lent í vandræðum á þeim vettvangi, hvort sem var í upprifjunaráfanga eða byrjunaráfanga en til stóð að bjóða upp á nýjar nálganir í stærðfræði haustið 2013. Voru nemendurnir sex í síðari hópnum hvattir til þess að fara í þann áfanga líka og fjórir gerðu það.

Þegar nemendur voru spurðir hvað þá langaði að læra eða verða þegar „þeir yrðu stórir“ kváðust tveir piltanna til dæmis hafa áhuga á að vinna við vélar, einn sagðist hafa áhuga á að starfa sem tónlistarmaður og sá fjórði kvaðst stunda knattspyrnu af kappi og gæti hann séð sig sem íþróttakennara eða -þjálfara í framtíðinni. Einn sagðist geta hugsað sér að starfa við bílasölu. Ein stúlkanna svaraði þessari spurningu þannig að hún hefði áhuga á þjónustustörfum og líklega væri draumur sinn sá að verða flugfreyja. Ein kvaðst geta hugsað sér að verða búðarkona eða hjúkrunarkona. Sú þriðja sagði að margt kæmi til greina eins og að verða „læknir, hárgreiðslukona, bóndi eða dýralæknir“.

Ástundun nemenda og viðhorf til vinnustaðanna

Á vorönninni 2012 var áfanginn *ATF295* skipulagður þannig að nemendur mættu tvo morgna í viku á vinnustað og voru þar samanlagt í 10 kennslustundir. Kennarinn fylgdist með mætingum og ástundun nemenda, heimsótti þá öðru hverju um leið og hann ræddi við tilsjónarmann þeirra á hverjum stað. Tilsjónarmaður eða annar fulltrúi vinnustaðarins fyllti út svokallað starfsmat, þar sem fram kom mat á stundvísi, hæfni til að læra vinnubrögð og leysa verkefni, frumkvæði, hæfni til samvinnu, ábyrgð og snyrtimennsku. Stundvísi og ástundun þátttakenda var í langflestum tilvikum góð. Ekki var talin ástæða til þess að breyta fyrirkomulaginu skólaárið 2012–2013 nema að litlu leyti.

Í gögnunum kom fram að sumir þátttakenda komu sjálfir með hugmynd að vinnustað eða starfsvettvangi sem þeir vildu fá tækifæri til að kynna. Einn piltanna hafði áhuga á að kynna störfum slökkviliðsmanna og fékk þá ósk sína uppfyllta. Annar vildi gjarnan fá að fylgjast með íþróttakennslu og varð honum að þeirri ósk sinni. Sá þriðji hafði áhuga á bílaviðgerðum og fékk inni á verkstæði fyrir stóra vörubíla. Þá bað einn um að fá að starfa við umönnun og fékk að vinna með sjúkraliðum og öðru starfsfólki á hjúkrunarheimili fyrir aldraða. Aðeins ein stúlkanna hafði sérstakar óskir um starfsvettvang en hún vildi gjarnan fá að starfa við þjónustu við fatlað fólk og í flugstöðinni og gekk hvort tveggja eftir. Hin- ar tvær höfðu ekki mótaða skoðun á því hvað þær vildu helst gera en niðurstaðan varð sú að þær fóru til starfa á jafnmörgum leikskólum bæjarins.

Í öllum tilvikum kváðust nemendur vera ánægðir með vinnustaðinn. Sex piltanna sögðust geta hugsað sér að starfa áfram á þeim vettvangi sem þeir höfðu kosið. Þeir vissu að til þess að fá slík störf þyrftu þeir að mennta sig. Þeir töldu það ekki útilokað en vildu ekkert

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“: Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni ...

spá um það hvað gæti beðið þeirra. Einn kvaðst bara vilja „vinna á elliheimili“. Aðspurður hvort hann hefði þá til dæmis hug á að læra til sjúkraliða, kvað hann svo ekki vera. „Nei, nei, bara að vinna með gömlu fólki.“ Hann hafði engu að síður haft efasemdir um að slík störf samræmdust hugmyndum jafnaldra sinna um karlmennsku.

Stúlkan sem hafði fengið starf bæði á flugvellinum og við þjónustu við fatlað fólk sagðist hafa kunnað vel við sig í báðum tilvikum en henni hefði þótt skemmtilegra að vinna við flugþjónustuna ef hún ætti að velja á milli. Hún hefði haft ánægju af að vinna með fötluðu fólki en sá sig ekki alveg í hópi starfsfólks. Hún kynni mun betur við sig í flugstöðinni. „Það á mjög vel við mig að vinna við þjónustu. Ég hef unnið á veitingastað í eitt og hálf ári en þar hef ég fengið góða reynslu af því að þjónusta viðskiptavini.“

Þær tvær sem höfðu starfað í leikskólum kváðust vera ánægðar en þær vildu ekki vinna sem leikskólakennarar eða leiðbeinendur í framtíðinni. Að öðru leyti kváðust þær ekki tjá sig frekar um reynslu sína að öðru leyti en því en að þeim þætti ágætt að vinna með börnunum. Í dagbókarfærslu lýsti ein stúlkanna veru sinni á vinnustaðnum með þessum orðum:

Í dag byrjaði ég á að fylgjast með börnunum leika sér. Síðan borðuðu þau rista-brauð, og eftir það þurrkaði ég af borðum og fór í pásu. Síðan fór ég að lita með krökkunum og síðan í hópastarf. Í hópastarfi teiknuðu þau blóm, ský og sól, síðan skoðuðu þau bók og töldu hluti. Og hjálpaði síðan að leggja á borð. Vann með [nafn kennara] og börnunum.

Önnur stúlkanna lýsti reynslu sinni svo í dagbókarfærslu. Fram kemur að henni líkaði starfsvettvangurinn ljómandi vel:

Í dag kom ég ljóshærð í leikskólann og sumir krakkarnir þekktu mig ekki, það var rosalega fyndið. Það var rosalega gaman í leikskólanum í dag. Börnin eru byrjuð að þekja mig og það er alltaf gaman að vera með þeim.

Inntar eftir því hvað þær vildu þá helst gera eða læra fengust stúlkurnar ekki til að svara neinu um það. „Ég veit bara alls ekkert hvað ég vil,“ sagði önnur þeirra. „Mig langar samt til að halda áfram í skólanum.“

Öðrum piltanna sem hafði kvartað yfir því að fá ekki að vera í venjulegu námi snerist sannarlega hugur eins og þessi ummæli hans í viðtali bera með sér:

Ég var hjá Norðurorku, í húsumsjóninni. Mér líkaði mjög vel og gekk vel, held ég. Ég er bara mjög ánægður með skólann núna og ætla að halda áfram næsta haust. Ég ætla á rafvirkjabraut. Svo er ég búinn að fá vinnu hjá Norðurorku í sumar og þeir sögðu að ég kæmist kannski á samning ef ég stæði mig vel.

Hinn pilturinn sem verið hafði neikvæður gagnvart náminu haustið 2012, virtist hafa litla trú á því að fara í starfsnám utan skólans og sýndi því í upphafi lítinn áhuga, reyndist vera mikill áhugamaður um snjóbretti og mjög upptekinn af öllu í tengslum við þá iðkun. Hann vildi samt ekki þiggja starfsþjálfun á skíðasvæðinu í Hlíðarfjalli þegar honum stóð hún til boða og erfitt reyndist að finna vinnustað sem hann gat sætt sig við. Um síðir ákvað þó pilturinn að spreyta sig á verkstæði vélsmiðjunnar Hamars. Þar stóð hann sig afar vel að mati starfsmanna og að eigin sögn líkaði honum mjög vel. Honum var boðin sumarvinna um leið og hann var hvattur til að fara í nám í grunndeild málm- og véltæknigreina. Ef það gengi eftir mætti hann eiga vona á því að vera boðinn námssamningur hjá Hamri.

Þriðja piltinn má nefna en sá fékk að vinna sem aðstoðarmaður húsasmíða- og húsgagnasmíðameistara. Hann var mjög ánægður og sagði þetta í viðtali um veru sína á vinnustaðnum:

Ég hafði aldrei unnið neitt nema aðeins í unglingavinnunni. Ég vissi ekki hvað ég var að fara út í. En mér þótt mjög gaman í þessu og nú langar mig að læra húsgagnasmíði. Ég ætla samt ekki í skólann næsta haust, ætla að vinna næsta vetur. Reyndar er smiðurinn sem ég var að vinna hjá einyrki og því fæ ég líklega ekki samning hjá honum.

Það sem nemendur lærðu

Eins og fyrr segir þáðu 12 nemendur, sem umsjónarkennarar og kennslustjóri höfðu valið sérstaklega, boð um að taka þátt í vinnustaðanáminu á fyrra árinu en sex á því síðara. Á vorönn 2012 stóðu sjö eftir af tólfmenningunum, sem höfðu valið sér áfanga fyrir haustönnina 2012 og um leið staðfest umsókn sína um skólavist en allir sex sem hófu þessa vegferð haustið 2012 héldu áfram á vorönn 2013. Samkvæmt upplýsingum um námsferla þessara nemenda úr *Innu* áttu fjórir nemendur, tveir úr hvorum hópi, möguleika á að ná 52 eininga markinu á tveimur árum – að lokinni vorönn 2012 annars vegar og vorönn 2013 hins vegar. Þá verður allt að ganga upp og þeir mega ekki falla í neinum áfanga. Hinir þurfa lengri tíma og segir þetta nokkuð um stöðu þessa hóps. Niðurstaðan var sú að þeir nemendur sem eftir voru í hópunum ætluðu sér að halda áfram í skólanum þó að þeir gætu átt við ramman reip að draga. Benda má á að starfsnámið hefur verið viðbót við það sem þessir nemendur hefðu annars gert og sigur fyrir þá að hafa lokið fyrsta námsárinu og tekið ákvörðun um skólavist næsta ár.

Þegar þátttakendur voru spurðir hvort þeir hefðu lært eitthvað af veru sinni á vinnustöðunum kváðust sumir ekki hafa lært neitt nýtt. Aðrir sögðust hafa lært ýmislegt nýtt. Ein stúlkanna sagði til dæmis í dagbókarfærslu að hún hefði lært að „gera nýjar tegundir af blómum“. Sú sem hafði unnið á hæfingarstöð fyrir fatlað fólk kvaðst hafa lært margt af starfsreynslunni. „Þetta er ótrúlega gefandi starf. Maður lærir að byggja upp þolinmæði sína, skilning á öðrum í kringum sig og þælir meira í hlutunum.“ Pilturinn sem fékk að starfa á slökkvistöðinni kvaðst hafa verið ánægður með val sitt á vinnustað. Þetta hefði verið skemmtileg reynsla og hann hefði lært ýmislegt, eins og hvernig menn ættu að bera sig að þegar þeir kæmu að slösuðu fólk. Í dagbókarfærslu skrifaði hann: „Í dag mætti ég kl. 8:45 og fór svo í ræktina, svo fórum við uppá stöð og svo fór ég yfir sjúkrabílanu með manni sem ég man ekki hvað heitir. Síðan enduðum við daginn með því að prófa að hnoða og blása í dúkku.“ Pilturinn á bifreiðaverkstæðinu sagðist til dæmis í dagbókarfærslu hafa verið „með í að taka í sundur gírkassa“ en bætti við: „Ég lærði ekkert nýtt.“

„Mér finnst mög skemmtilegt að vinna þarna,“ sagði pilturinn sem fékk að spreyta sig á dvalaheimili aldraðra. „Ég fæ að vinna við mismunandi verkefni; er að aðstoða gamla fólk í handavinnu og hef einnig fengið að hjálpa til í eldhúsinu. Núna er ég að hjálpa húsverðinum.“

Fram kom í viðtölunum að þátttakendur voru fyrst og fremst í kynningu á vinnustöðum sínum. Þeim voru ekki falin vandasöm verkefni og þeir voru ævinlega undir handleiðslu annarra sem þeir fengu að starfa með eða aðstoða. Þeir fengu að reyna sitt af hverju og þannig var lögð áhersla á að þeir fengju tilfinningu fyrir því út á hvað viðkomandi starf gæti gengið. Það hefði átt vel við þá að vera tvo morgna á vinnustað og í skólanum á móti.

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“: Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni ...

Að finna nám við hæfi

Í upphafi var verkefnið fyrst og fremst hugsað til eins vetrar (2011–2012) og þess vegna var nauðsynlegt að hugsa fyrir því hvað gæti tekið við hjá þeim sjö nemendum sem luku ATF295 vorið 2012. Í viðtalinu við Emilíu Baldursdóttur kennslustjóra, eftir að farið hafði verið yfir gögnin úr viðtölum við nemendur, lagði hún áherslu á að þó að hópurinn væri ekki stór væru einstaklingarnir ólíkir hvað varðaði námsgetu í bóklegum greinum, áhuga-svið og námsframvindu og við því þyrfti að bregðast. Hún sagði að verið væri að þróa nýja áfanga í stærðfræði til þess að mæta þeim nemendum sem hingað til hefðu ekki náð árangri með þeim nálgunum sem boðið hefði verið upp á. Bæði væri verið að endurskoða upprifjunaráfangann STÆ193 í því skyni að gera hann „manneskjulegri“ og hins vegar yrði boðið upp á nýjan áfanga, STÆ162, fyrir nemendur sem hefðu „spólað“ mjög í byrjunaráfanganum STÆ102. „Ef við gerðum meira af þessu, til dæmis í enskunni, sem væri til hliðar við ENS102, þá kæmi slíkt til greina.“

Það var samdóma mat Emilíu, Ketils Sigurðssonar, sem hafði umsjón með ATF-áföngunum, og skólastjórnenda að þrátt fyrir meira brotthvarf en vonir stóðu til væri reynslan af fyrsta vetrinum (2011–2012) þannig að ástæða væri til að bjóða aftur upp á sama úrræði næsta vetur (2012–2013). En Emilía tók fram að hún teldi að leggja þyrfti mat á slíkt á hverju hausti því aðstæður gætu verið breytilegar.

Fyrsta árs hópurinn í vetur³ er allt öðru vísi en hópurinn í fyrra, hvernig sem á því kann að standa. Ég vona að það myndist nógu stór hópur til þess að við gerum þetta. Þetta eiga reyndar ekki bara að vera nemendur á Almennri braut sem býðst þessi möguleiki. Heldur einnig eru kandidatar inni á öðrum brautum sem eru mjög óráðnir. Sumir eru að reka sig á vegg og þá gæti þetta úrræði komið til greina. Þetta úrræði getur komið sem millistig fyrir marga, umhugsunartími, en líka til þess að ná sér í þær einingar sem upp á vantar til þess að fá VMA-skírteinið, eða framhaldsskólaprófið.

Emilía kvaðst sannfærð um að þessi tilraun VMA væri mikilvægt skref til þess að koma til móts við þann hóp nemenda sem verið hefði í mestri brotthvarfshættu jafnvel þegar eftir fyrsta námsárið:

Einhverjir úr þessum hópi hefðu kannski haldist í skólanum fram að jólum. Ég efast um að við hefðum haldið mörgum eftir áramót og sum hefðu ekki heldur komið á haustönnina. Ég lít á þetta hjá þeim flestum sem algjöra viðbót við það sem þau hefðu gert ella.

Um áframhaldandi nám þessara nemenda í fyrri hópnum benti Emilía á að það væri sigur fyrir þá sjö nemendur sem ætluðu að halda áfram námi næsta vetur að hafa tekið slíka ákvörðun enda þótt þeir gætu átt við ramman reip að draga: „Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt.“ Um leið legði áframhaldandi skólavist hópsins skólanum þá skyldu á herðar að finna honum nám við hæfi: „Við munum alveg finna verkefni fyrir mörg þeirra næsta haust en sum komast ekki mikið lengra á bóklega sviðinu. Með þau gætum við lent í erfiðleikum að finna þeim nám við hæfi,“ sagði Emilía.

Undir þetta tók Ketill Sigurðarson sem hafði umsjón með ATF-áföngunum, undirbúningi þátttakenda á haustönn og fylgdi þeim eftir í vinnustaðanáminu á vorönn. Hann sagði um

³ Hér er um að ræða nemendahópinn sem var á fyrsta ári vetrurinn 2011–2012 en úr þeim hópi komu nemendurnir í síðari hópnum sem rannsóknin náði til.

nemendahópin að það væri eins og þau „hefðu séð tilgang í þessu“ og kvaðst vera bjart-sýnn þó svo að fimm nemendur hefðu dottið út:

Mér finnst krakkarnir aðeins hafa rétt úr sér og sjálfmyndin hafa styrkst. Mér hefur fundist mjög ánægjulegt líka að fylgjast með þeim við störf sín, það er eins og þau sjái tilgang í þessu og séu smám saman að komast að því hvað þau geti. Eitthvað sem þau héldu jafnvel að þau gætu ekki áður.

Umræður

Í þessari grein hefur verið sagt frá tilraunaverkefni sem miðaði að því að koma á fót starfsnámi við Verkmenntaskólann á Akureyri skólaárin 2011–2012 og 2012–2013. Markmið hennar var að greina frá framvindu verkefnisins og reynslunni af því frá sjónarhóli nemenda, meta árangurinn frá sjónarhóli kennara og afla þannig upplýsinga sem nýttust til leiðsagnar við umbætur á verkefninu eða ákvarðanir um framtíð þess. Hér á eftir verður rætt um árangur af verkefninu, reynsluna sem þegar hefur fengist af verkefninu og framtíðarhorfur þess.

Árangur metinn

Eins og áður segir var árangur nemendanna á ATF-námsbrautinni misjafn. Sjö af tólf í fyrri hópnum voru enn í námi á vorönn 2012 og allir úr síðari hópnum á vorönn 2013. Samkvæmt upplýsingum um námsferla þessara nemenda úr *Innu* áttu fjórir nemendur, tveir úr hvorum hópi, möguleika á að ná 52 eininga markinu á tveimur árum – að lokinni vorönn 2012 annars vegar og vorönn 2013 hins vegar. Brottfallið úr fyrri hópnum olli vissulega vonbrigðum en árangur þeirra sem eftir stóðu var fólgin í þeim ásetningi nemenda að halda áfram í skólanum þó að þeir gætu átt við ramman reip að draga. Fyrir þessa nemendur var starfsnámið viðbót við það sem þeir hefðu annars gert og sigur fyrir þá að hafa lokið fyrsta námsárinu og tekið ákvörðun um skólavist næsta ár.

Leiða má líkur að því að að skólanum hafi tekist, að minnsta kosti að einhverju marki, að koma til móts við þarfir þessara nemenda á þann hátt sem lögð er áhersla á í skýrslu Evrópumíðstöðvarinnar fyrir þróun sérkennslu (2009), efla námsáhuga þeirra (sbr. Harlen og Deakin-Crick, 2003) og trú á eigin getu (Bandura, 1997). Ljóst er þó að þrátt fyrir þennan árangur standa þessir nemendur tæpt og skólinn stendur frammi fyrir því tvíþætta verkefni að fjölga þeim nemendum sem komast í gegnum fyrsta árið á starfsnámsbraut og finna þeim sem það gera áframhaldandi nám við hæfi. Skólinn hefur því verk að vinna til að þróa starf sitt áfram í átt að aukinni einstaklingsmiðun og námi án aðgreiningar þar sem komið er til móts við alla nemendur (Ainscow og Miles, 2008; Evrópumíðstöðin fyrir þróun sérkennslu, 2009). Hér er að sjálfsögðu um langtímaverkefni að ræða og árangur af því er kominn undir ýmsu sem skólinn hefur litla stjórn á, svo sem félagslegum aðstæðum og efnahag nemenda, áhrifum jafningjahóps og aðstæðum á vinnumarkaði (Jón Torfi Jónasson og Kristjana Stella Blöndal, 2002; OECD, 2012). Það dregur þó ekki úr mikilvægi þess að einstakir kennarar og skólinn í heild leggi sig fram um að þróa starf sitt í samræmi við niðurstöður rannsókna sem leggja áherslu á að auðvelda tilfærslu milli skólastiga (Hjalti Jón Sveinsson og Rúnar Sigþórsson, 2012b), skipulag námskrár og námsbrauta (OECD, 2012), starfsþróun og hæfni kennara og hæfni skóla til að meta einstaklingsbundnar þarfir nemenda og bregðast við þeim á viðeigandi hátt (Evrópumíðstöðin fyrir þróun sérkennslu, 2009; OECD, 2012).

Sem dæmi um viðleitni skólans í þessa átt benti Emilía Baldursdóttir kennslustjóri á að eftir fyrra árið var nemendum, sem gert hefðu ítrekaðar tilraunir í upprifjunar- og byrjunar-áföngum í stærðfræði, boðið upp á nýjar nálganir og að verið væri að skoða slíkt í fleiri greinum, til dæmis ensku. Í viðtalinu við Hörpu kennslustjóra 2012–2013 kom fram að vel hafði gengið að finna heppilega námsáfangi fyrir þá nemendur sem haldið höfðu áfram,

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“: Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni ...

ýmist á þeim vettvangi sem þeir höfðu kosið sér sérstaklega ellegar til undirbúnings námi sem þeir vildu jafnvel sækja þegar þeir hefðu uppfyllt inntökuskilyrði. Með þessu má segja að skólinn hafi verið að vinna að því að uppfylla ákvæði laga um framhaldsskóla (*Lög um framhaldsskóla* nr. 92/2008) um að stuðla að alhliða þroska nemenda og bjóða þeim nám sem uppfyllir þarfir þeirra eins og lögð er áhersla á í greiningu Ainscow og Miles (2008) og tilmælum Evrópumíðstöðvarinnar fyrir þróun í sérkennslu (2009).

Sjónarmið nemendanna tveggja sem fannst gert lítið úr sér með námstilboði starfsnámsbrautarinnar og vildu vera í „alvöru námi“ eru áhugaverð vegna þess að þau leiða hugann að því að úrræði á borð við brautina eru aðgreinandi í sjálfu sér samkvæmt skilgreiningum á námi án aðgreiningar (Ainscow og Miles, 2008). Reynsla nemendanna, þegar á hólminn er komið, er að vísu jákvæð og kemur þeim að gagni en engu að síður birtist í þessu tilviki viss togstreita milli sérúrræða annars vegar og hugmynda um nám án aðgreiningar hins vegar. Hér er ekki lausn í sjónmáli en þetta kallar á vakandi umræðu um hvað eigi að felast í einstaklingsmiðun náms.

Pó svo að aðeins tveir úr hvorum hópi hafi átt þess kost að ná 52 eininga markinu, hljóta VMA-skírteini og öðlast framhaldsskólapróf, er það ávinningur fyrir þá einstaklinga og sýnir jafnframt það að það er á brattann að sækja hjá þeim ætli þeir sér að halda áfram námi. Ketill Sigurðarson, kennari þessara nemenda, sagði að það hefði verið eins og ungmennin hafi „séð tilgang í þessu“ og að þau væru smám saman að komast að því hvað þau gætu. Piltarnir tveir, sem haustið 2012 töldu sér misboðið með tilboðinu um vinnustaðanám en snerist hugur þegar þeir kynntust því, eru skýrt dæmi um nemendur sem sáu tilgang í náminu. Það á einnig við um piltinn sem fór að vinna hjá húsa- og húsgagnasmiðnum og hafði hug á að læra þá iðn, enda þótt hann ætlaði að gera hlé á námi sínu.

Af ummælum þeirra nemenda sem enn voru í námi þegar seinni viðtölin við þá voru tekin (á vorönn 2012 og vorönn 2013), bæði í viðtölum og dagbókum, má ráða að þeir hafi öðlast aukna trú á eigin getu (Bandura, 1997) að því leyti að þeim fannst þeir ráða við þau verkefni sem þeim höfðu verið falin á vinnustöðunum. Allt voru þetta nemendur sem að mati kennara sinna höfðu „rekið sig á vegg“ í náminu eftir að þeir komu sem nýnemar í VMA og voru við það að hætta námi en lýstu svo, þegar upp var staðið, ánægju sinni með verkefni vetrarins og höfðu ákveðið að halda áfram námi.

Af gögnunum má sjá að þessir nemendur voru undantekningalaust ánægðir með vinnustaðanamið og fannst gott að geta verið tvo morgna í vinnu á mótum því að stunda nám í skólanum. Þeir voru einnig sammála um að veran á vinnustöðunum hafi verið þeim ánægjuleg þó svo að þeir hafi ekki allir séð þar fyrir sér starfsvettvang til framtíðar.

Það skyggir ef til vill á að nokkrir höfðu ekki komið auga á hvað þeir gætu hugsanlega haft áhuga á að taka sér fyrir hendur í framtíðinni eða að stefna að. Gott dæmi um þetta er tilsvárið: „Ég veit bara alls ekkert hvað ég vil. Mig langar samt til að halda áfram í skólanum.“ Þetta gæti bent til þess að nauðsynlegt sé að bjóða upp á starfstengd námsúrræði fyrir hóp nemenda sem eiga einkum í erfiðleikum með bóklegt nám. Þar yrði vikunni skipt niður í vinnustaðanám og tímasókn í skólanum. Reynslan sýnir að nauðsynlegt er að aðstoða nemendur bæði með val á vinnustöðum og ekki síður við val á áföngum.

Vísir að áframhaldandi þróun í starfsnámi

Segja má að þrennt hafi orðið til þess að farið var af stað með þróunarverkefni það í VMA sem verið hefur umfjöllunarefni þessarar greinar. Í fyrsta lagi var það sú staðreynd að skólinn hefur fram að þessu ekki komið nægilega til móts við fjölmennan hóp nemenda þó svo að sitthvað hafi verið gert í því skyni. Það sýnir mikið brotthvarf úr hópi nemenda sem

hefja nám á Almennri braut og hafa ekki náð tilskilinni einkunn í tveimur eða fleiri námsgreinum í 10. bekk grunnskóla (Hjalti Jón Sveinsson, 2009). Brotthvarf þeirra úr skóla má að sumu leyti rekja til þess að þeir komast ekki upp í framhaldsáfangi í tilteknum greinum sem eru skylda samkvæmt *Aðalnámskrá* (Hjalti Jón Sveinsson, 2009). Þetta er í samræmi við þá niðurstöðu Hall (2009) að aukið brotthvarf úr verknámi í Noregi megi meðal annars rekja til þess að áhersla á bóknám hafi aukist með tilkomu fjölbrautaskóla á kostnað sérstakra verknámsskóla.

Í öðru lagi er þetta verkefni í samræmi við framhaldsskólalögin frá 2008 um að skólar leitist við að tryggja öllum nám við hæfi og eigi þess kost að þróa nýjar námsbrautir, og tekur um leið mið af íslenskri og alþjóðlegri umræðu um einstaklingsmiðun og nám án aðgreiningar (Ainscow og Miles, 2008; Evrópumíðstöðin fyrir þróun sérkennslu 2009; OECD, 2012). Um leið er verið að bregðast við nýjungum á borð við „framhaldsskólapróf“ og „fræðsluskyldu“ sem kveðið er á um í lögunum (*Lög um framhaldsskóla nr. 92/2008*). Þá er jafnframt verið að nýta heimildir í *Aðalnámskrá* þess efnis að þróa nýjar námsbrautir (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011).

Viðleitni þessi er líka í samræmi við þá staðreynd að starfsnám hefur átt erfitt uppdráttar í íslensku skólakerfi eins og sést á því að aðeins þriðjungur nemenda á framhaldsskólástigi á Íslandi stunda nám á starfsnámsbrautum en tveir þriðju á bóknámsbrautum (Hagstofa Íslands, 2012a). Víða er mun ríkari hefð fyrir starfs- og verknámi en hér á landi auk þess sem viðhorf er jákvæðara og kostir þeir sem nemendum bjóðast á þessu sviði miklu fleiri (Schwartz, 2011; Bertschy o.fl., 2009). Þetta tilraunaverkefni í VMA gæti verið vísir að meiri þróun á þessum vettvangi sem gæti aftur orðið til þess að unnt verði að bjóða fleiri nemendum nám við hæfi en hingað til hefur verið unnt. Verkefnið minnir um margt á nýjar leiðir sem verið er að fara meðal annars í Noregi og hafa gefið góða raun (Kunnskapsdepartementet, 2009; Markussen, o. fl., 2010). Námsúrræði af þessu tagi er einnig verið að þróa á vettvangi Evrópusambandsins þar sem bæði er verið að vinna gegn brottfalli úr framhaldsskólum og að leita að úrræðum fyrir ungt fólk sem hvorki er í skóla né á vinnu-markaði (European Parliament, 2009; Hoffman, 2011; OECD, 2012).

Þó að úrtak þessarar rannsóknar sé ekki stórt, sýnir það að erfitt muni verða fyrir framhaldsskóla að koma algjörlega í veg fyrir að nemendur hverfi frá námi. Í þessu tilviki er langt seilst til þess að koma til móts við nemendur sem gengið hefur illa í námi og hafa ekki fundið sér farveg. Niðurstöður rannsókna hafa sýnt að þó að skólar hafi marga þætti hér að lútandi á valdi sínu sé það ævinlega svo að ýmsir utanaðkomandi áhrifavaldar komi einnig við sögu þegar um brotthvarf nemenda úr skóla er að ræða (Jón Torfi Jónsson og Kristjana Stella Blöndal, 2002).

Haldið áfram

Ákveðið hefur verið að halda áfram með þetta verkefni í VMA og þróa það frekar. Að mörgu leyti var rennt blint í sjóinn þegar verkefninu var hleypt af stokkunum en reyndin er sú að talsverð reynsla er af vinnustaðanámi í VMA auk þess sem ýmis fyrirtæki og stofnanir í bænum hafa tekið að sér nemendur tímabundið. Mikil áhersla hefur verið lögð á vinnustaðapjálfun fyrir nemendur á síðasta ári á starfsbraut fatlaðra og hafa fjölmargir aðilar átt þar hlut að máli. Auk þess hefur nemendum í 10. bekk grunnskóla bæjarins um nokkurt skeið verið gefinn kostur á að fara til kynningar út í fyrirtæki og stofnanir á síðustu önn sinni. Þá hafa nemendur í grunndeild matvælagreina og sjúkraliðanemar þurft að taka hluta af námi sínu á vinnustöðum. Loks má nefna dýrmæta reynslu VMA af Starfsfóstra-verkefninu sem sagt er frá í inngangi greinarinnar (Workmentor, 2013).

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“: Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni ...

Sami háttur var hafður á skipulagi verkefnisins haustið 2013 og miðað er við að þátttakendur séu að hámarki 15. Að loknu skólastarfi á vori hverju eru tekin saman gögn frá liðnum vetri og reynslan metin.

Lokaorð

Enda þótt tilraunaverkefnið sem fjallað hefur verið um í þessari grein sé ekki stórt í sniðum hvað nemendafjöldi varðar sýnir það að skólar á borð við VMA eiga ýmsa kosti til að minnka brottþvarf og skipuleggja nám við hæfi allra nemenda. Þó eru takmörk fyrir því hvað slík stofnun getur gengið langt enda geta sértæk úrræði á borð við þau sem hér hefur verið lýst reynst kostnaðarsöm. Enda þótt of stór hluti þeirra nemenda sem tóku þátt í verkefninu félli brott sýna niðurstöður þessarar rannsóknar að þeir sem héldu áfram náðu árangri umfram það sem fyrri námsferlar þeirra og mat umsjónarkennara bentu til að yrði raunin. Þessi árangur sýnir að það þarf að halda áfram á sömu braut og þróa náms-tilboð sem gerir þeim nemendum sem eiga erfitt með að fóta sig í hefðbundnu námi framhaldsskóla kleift að ljúka námi með reisn. Það hlýtur að vera mikilvægt bæði fyrir einstaka nemendur og framhaldsskólakerfið í heild.

Samhliða áframhaldandi þróun starfsnáms við VMA er nauðsynlegt að meta árangur og reynslu allra sem hlut eiga að máli. Í rannsókninni sem sagt er frá í þessari grein var sjónum fyrst og fremst beint að reynslu nemendanna sem tóku þátt í verkefninu fyrstu tvö árin og þeirra þriggja kennara sem fyrst og fremst héldu utan um það. Sú afmörkun var að okkar mati rökrétt, enda eru nemendur mikilvægustu aðilar málsins og mikilvægt að gefa þeim rödd. Það breytir þó ekki því að rannsaka þarf fleiri hliðar á þróun námsins. Til dæmis er mikilvægt að rannsaka samstarf skólans við foreldra nemendanna og hvernig þátttaka foreldra getur stutt við árangur nemenda. Um mikilvægi þátttöku foreldra eru vísbendingar í fyrri rannsókn okkar á brottþvarfi og námsgengi nemenda í VMA sem fylgja þarf eftir (Hjalti Jón Sveinsson og Rúnar Sigbórsson, 2012a). Einnig er mikilvægt að rannsaka betur en hér er gert tengsl nemenda við vinnustaðina sem þeir sækja og hvernig best er að skipuleggja veru þeirra þar. Þetta er óþægður akur í rannsóknum á starfsnámi hér á landi enda þótt Starfsfóstra-verkefnið sem VMA stýrði og sagt er frá í inngangi greinarinnar hafi gefið mikilvæga reynslu.

Nemendurnir sem tóku þátt í þessari rannsókn eru fáir en þeir eru fulltrúar fjölmenns hóps sem hverfur brott úr framhaldsskólum á Íslandi með takmarkaða trú á eigin getu og lítinn áhuga á áframhaldandi námi. Þessu verður ekki breytt nema í smáum skrefum og með samstilltu átaki margra. Niðurstöður þessarar rannsóknar benda til að hér hafi verið stigið skref – þótt stutt sé – sem með samstilltu átaki skólans, vinnustaða og foreldra gæti orðið vísir að víðtækara þróunarstarfi. Mikilvægt er að skólinn haldi þessari viðleitni áfram í því skyni að geta haldið áfram að þróast þannig að hann bjóði upp á nám við hæfi sem flestra. Því aðeins er hann skóli án aðgreiningar.

Heimildir

Ainscow, M. og Miles, S. (2008). Making education for all inclusive: Where next? *Prospects*, 38(1) 15–34. Sótt af <http://www.springerlink.com/content/a2u644218874052q/fulltext.pdf>

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W.H. Freeman.

Bertschy, K., Cattaneo, M. A. og Wolter, S. C. (2009). Pisa and the transition into the labour market. *Labour*, 23(1), 111–137. doi: 10.1111/j.1467-9914.2008.00432.x

Cohen, L., Manion, L. og Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6. útgáfa). London: Routledge.

European Commission, Education and Training. (2012a) The European credit system for vocational education and training (ECVET). Sótt af http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/ecvet_en.htm

European Commission, Education and Training. (2012b). Vocational education and training (VET). Sótt af http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/vet_en.htm

European Parliament – Committee on Employment and Social Affairs. (2009). *Draft report on promoting youth access to the labour market, strengthening trainee, internship and apprenticeship status*. Sótt af <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE-439.253+01+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>

Evrópumiðstöðin fyrir þróun í sérkennslu. (2009). *Lykilatriði sem stuðla að gæðum náms án aðgreiningar: Tilmæli fyrir stefnumótandi aðila*. Sótt af http://www.european-agency.org/sites/default/files/key-principles-for-promoting-quality-in-inclusive-education_key-principles-IS.pdf

Fielding, M. (2006). Leadership, radical student engagement and the necessity of person-centered education. *International Journal of Leadership in Education*, 9(4), 299–313.

Fjölbrautaskóli Suðurnesja. (2012). Námið. Sótt af <http://www.fss.is/namid/brautir/>

Fletcher, A. (2005). *Meaningful student involvement: Guide to students as partners in school change*. Sótt af <http://www.soundout.org/MSIGuide.pdf>

Hagstofa Íslands. (2012b). Fleiri 18 og 19 ára nemendur sækja skóla haustið 2011 en fyrri ár. Sótt af <http://hagstofan.is/Pages/95?NewsID=8652>

Hagstofa Íslands. (2012a). Færri ljúka framhaldsskólastigi á réttum tíma á Íslandi en í flestum OECD-löndum. Sótt af <http://hagstofan.is/Pages/95?NewsID=9038>

Hall, C. (2009). *Does making upper secondary school more comprehensive affect dropout rates, educational attainment and earnings? Evidence from a Swedish pilot scheme*. Sótt af <http://www.ifau.se/Upload/pdf/se/2009/wp09-09.pdf>

Harlen, W. og Deakin-Crick, R. (2003). Testing and motivation for learning. *Assessment in Education*, 10(2), 169–207.

Hitchcock, G. og Hughes, D. (1995). *Research and the teacher: A qualitative introduction to school-based research* (2. útgáfa). London: Routledge.

Hjalti Jón Sveinsson. (2009). *Er sérhver sinnar gæfu smiður? Hvers vegna hætta margir illa staddir nemendur námi í Verkmenntaskólanum á Akureyri meðan aðrir halda áfram?* (Óútgefin meistaraþrófsritgerð). Háskóli Íslands, Reykjavík.

Hjalti Jón Sveinsson og Börkur Hansen. (2010). Trú á eigin færni og hvati til náms: Hvers vegna hætta nemendur á Almennri námsbraut í Verkmenntaskólanum á Akureyri á meðan aðrir halda áfram? *Uppeldi og menntun*, 19(1–2), 91–112.

Hjalti Jón Sveinsson og Rúnar Sigþórsson. (2012b). Brotthvarf og námsgengi nemenda í framhaldsskóla: Námsreynsla tveggja hópa nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri. *Uppeldi og menntun*, 20(2), 91–111.

Hjalti Jón Sveinsson og Rúnar Sigþórsson. (2012a). Úr grunnskóla í framhaldsskóla: Áskoranir og tækifæri fyrir nemendur. *Glæður*, 22, 28–38.

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“: Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni ...

Hoffman, N. (2011). *Schooling in the workplace: How six of the world's best vocational systems prepare young people for jobs and life*. Cambridge, MA: Harvard Education Press.

Jón Torfi Jónasson og Kristjana Stella Blöndal. (2002). *Brottfall úr námi: Afstaða til skóla, félagslegir og sálfræðilegir þættir*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.

Kunnskapsdepartementet. (2009). Rett til læring. Sótt af <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/nouer/2009/nou-2009-18/9/2.html?id=571539>

Lög um framhaldsskóla nr. 92/2008.

Markussen, E., Frøseth, M. W., Lødding, B. og Sandberg, N. (2010). Completion, drop-out and attainment of qualification in upper secondary vocational education in Norway. Í H. Høst (ritstjóri), *Continuity and change in Norwegian vocational education and training (VET)* (bls. 31–53). Sótt af http://www.udir.no/Upload/Rapporter/Fagopplaring/5/nifu_engelsk.pdf#page=33

Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2011). *Aðalnámskrá framhaldsskóla 2011: Almennur hluti*. Reykjavík: Höfundur.

Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2013). *Brotthvarf úr framhaldsskólum: Vor 2013*. Reykjavík: Höfundur.

OECD. (2012). *Towards a strategy to prevent dropout in Iceland: Main outcomes of the OECD-Iceland workshop preventing dropout in upper secondary schools in Iceland*. Sótt af <http://www.oecd.org/dataoecd/26/63/49451462.pdf>

Quintini, G., Martin, S. og Martin, J. P. (2007). *The changing nature of the school-to-work transition process in OECD countries*. Sótt af <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/33781/1/527494933.pdf>

Schwartz, R. B. (2011). The German dual system: A U.S. Observer reflects on a strong VET system. Í N. Hoffman (ritstjóri), *Schooling in the workplace: How six of the world's best vocational system prepare young people for jobs and life* (bls. 99–105). Cambridge MA: Harvard Education Press.

Vinnumálastofnun. (2012). Mánaðarlegar skýrslur um stöðu á vinnumarkaði. Sótt af <http://www.vinnumalastofnun.is/vinnumalastofnun/utgefing-efni-og-talnaefni/manadarlegar-skyrslur-um-stodu-a-vinumarkadi/>

Workmentor (2013). Sótt af <http://workmentor.vma.is/wiki/index.php/Iceland>

Um höfunda

Hjalti Jón Sveinsson (hjalti@vma.is) er skólameistari Verkmenntaskólans á Akureyri síðan 1999. Hann lauk Cand.Mag.-prófi í íslenskum bókmenntum frá Háskóla Íslands árið 1986 og M.Ed.-prófi í uppeldis- og menntunarfræði frá sama skóla árið 2009 og MA-prófi í sömu fræðum frá Háskólanum á Akureyri 2012. Megináhugasvið hans er stjórnun og skólaþróun.

Rúnar Sigþórsson (runar@unak.is) er prófessor í menntunarfræði við Kennaradeild Háskólans á Akureyri. Hann lauk kennaraprófi frá Kennaraháskóla Íslands 1978, meistaraprófi í skólaþróun frá Háskólanum í Cambridge 1996 og doktorsprófi í menntunarfræði frá Kennaraháskóla

Íslands 2008. Rúnar starfaði um árabíl sem kennari við grunnskóla og framhaldsskóla og sem kennsluráðgjafi hjá Skólalþjónustu Eypings. Rannsóknir hans hafa einkum beinst að námskrá, kennslutilhögun, námi og námsmati ásamt forsendum skólalþróunar og þróun skólastarfs á þessum sviðum.

Efnisorð

brotthvarf úr framhaldsskólum – starfsnám – framhaldsskólalpróf – nám við hæfi – nám án aðgreiningar

About the authors

Hjalti Jón Sveinsson (hjalti@vma.is) is the principal of Verkmenntaskólinn á Akureyri (Akureyri Comprehensive College) since 1999. He finished a Cand.Mag. degree in Icelandic literature from the University of Iceland in 1986, an M.Ed. in education from the same university in 2009 and an M.A. in education from the University of Akureyri 2012. His major interests are in the area of leadership, management and development in the Icelandic upper secondary school system.

Rúnar Sigþórsson (runar@unak.is) is Professor of Education at the Faculty of Education, University of Akureyri. He finished his B.Ed. degree from the Iceland University of Education in 1978, an M.Phil. in School Development from the University of Cambridge in 1996, and holds a Ph.D. in education from the Iceland University of Education. Rúnar has taught in primary and secondary schools and worked as a consultant for the North East Iceland School Support Service. His recent research is in the fields of curriculum, teaching organisation, assessment, and learning, the conditions of school improvement, and the development of classroom practice and student learning.

Key words

dropout from upper secondary schools – workplace based learning – Upper Secondary Diploma – individualised learning – inclusive education

Hjalti Jón Sveinsson og Rúnar Sigþórsson. (2014).

„Hver önn sem þau hafa klárað hér í skólanum er sigur fyrir hvert og eitt“: Reynsla nemenda í Verkmenntaskólanum á Akureyri af þróunarverkefni um framhaldsskólalpróf af stuttri starfsnámsbraut.

Netla – Vef tímarit um uppeldi og menntun. Menntavísindasvið Háskóla Íslands.

Sótt af <http://netla.hi.is/greinar/2014/ryn/005.pdf>